

๖๖. ความไม่รู้จริงเป็นเหตุแห่งกรรม

Ignorance Causes Volitional Actions

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

บุคคลผู้มีประกอบด้วย “ทาน-ศีล-ภาวนา” ในเบื้องต้นนั้น ย่อมเป็นผู้มีปัญญาที่จะเห็นธรรมได้ไม่ยากนัก เพราะมีพื้นฐานประสบการณ์ในภูมิแห่งความดี เป็นคนที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลที่จะเห็นประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดขึ้นในภายภาคหน้า ถ้าศึกษาธรรมก็จะเป็นคนที่เข้าใจพระธรรมได้ง่าย ไม่คิดขัดในกระบวนการความคิด จะคิดอะไรก็คิดออกทะลุปรุโปร่ง ด้วยความรู้ชัด ความรู้แจ้ง ความรู้แทงตลอด นั่นคือ ย่อมเป็นผู้มีโอกาสล่วงถึง “ปฏิสัมภิทา ๔” คือ ปัญญาแตกฉาน ด้วยรู้ตามความเป็นจริง นั่นคือ แทงตลอดสภาวะแห่งชาตุนั้นๆ โดยไม่วิปริต (ยถาภูตฺ ปชานาติ) ได้แก่ **อรรถปฏิสัมภิทา**-ปริชาแจ้งในความหมาย ๑ **สัมปฏิสัมภิทา**-ปริชาแจ้งในหลัก ๑ **นิรุตติปฏิสัมภิทา**-ปริชาแจ้งในภาษา ๑ **ปฏิภาณปฏิสัมภิทา**-ปริชาแจ้งในความคิดทันการ ๑ ฉะนั้น พอกล่าวว่า “ทุกข์” ก็ย่อมกลายเป็นบุคคลที่รู้ว่า “อวิชชา-ตัณหา” เป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย หรือมี “ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักขุ” หมายถึง ความรู้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมดับเป็นธรรมดา” ดังนี้ คือ ปัญญาเห็นหลักปฏิจกสมุปบาท เป็นต้น ความรู้ความเข้าใจในขั้นที่ละเอียดยิ่งขึ้น คือ การเกิดปัญญาเห็น “กฎแห่งกรรม” อันเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผลว่า “การกระทำลงไป ย่อมเกิดผลวิบากตามมา” หรือ “กฎแห่งกรรมของตน-กัมมัสสกตาแห่งตน” ที่เชื่อว่า “ทำดีย่อมได้ดี-ทำชั่วย่อมได้ชั่ว” เมื่อมีปัญญาเกิดขึ้นภายในตนอย่างนี้แล้ว การศึกษาพระธรรมย่อมง่ายยิ่งขึ้น เช่น “ไตรสิกขา” (ศีล-สมาธิ-ปัญญา) จะเข้าใจว่า จะทำอะไร หรือ “ภาวนา ๔” (กายภาวนา-ศีลภาวนา-จิตตภาวนา-ปัญญา) จะเข้าใจว่า จะทำอะไร หรือ “วิสุทธิ ๗” จะเข้าใจว่า จะทำอะไร คำว่า “จะทำอะไร” นั้น หมายถึง การเชื่อมโยงหลักธรรมต่างๆ เกี่ยวข้องกันได้อย่างไร เกิดธรรมอย่างไร เป็นต้น โดยมีลำดับการคิดตามหลัก “ปฏิสัมภิทา ๔” การมีปัญญาเห็นธรรมตามความเป็นจริงได้นั้น “สัมมาทิฐิ” ไม่ใช่เรื่องง่าย กว่าที่จะเกิดปัญญาแตกฉานอย่างจริงจัง คือ “พุดรู้จักภาษา” ความเป็นผู้คงแก่เรียน รู้จักศึกษาค้นคว้า หาความรู้ไม่หยุดนิ่ง และลงมือปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิ สืบเนื่องต่อกันเป็นประจำ คือ ทำให้มาก อ่านให้มาก ฟังให้มาก ย่อมเกิดประโยชน์สูงสุด ฉะนั้น ในการพิจารณาธรรมทั้งหลาย ก็คือ การพิจารณากรรมของตน ที่หมายถึง สิ่งปรุงแต่งด้วยเจตนาของตน ที่เรียกว่า “สังขตธรรม” ธรรมทั้งหลายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าชี้แนะให้คิดและให้ทำ เพื่อออกจาก “สังขตธรรม-สังขารธรรม” อันเป็นธรรมแห่งโลก ให้อยู่เหนือโลก ที่เรียกว่า “โลกุตระภูมิ” (อสังขตธรรม) อันเป็น ภาวะที่ว่างเปล่า เทียงแท้แน่นอน ไม่แปรปรวนไปตามอารมณ์ความรู้สึก ปราศจากกรรมและวิบาก ปราศจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ที่เรียกว่า “วิวิฏฐะแห่งนิพพาน” การพิจารณาเห็นตนเองใน “เจตนา-จิต-กิเลส-กรรม-วิบาก” กับ “ภาวะที่ปราศจากสิ่งเหล่านี้ทั้งหลาย” ก็เรียกว่า “การปฏิบัติธรรม” นั่นเอง.

บทความที่ ๖๖ ประจำปี ๒๕๕๘ – ความไม่รู้จริงเป็นเหตุแห่งกรรม

คนที่ทำอะไรตามอำเภอใจไม่สนใจหรือเกรงใจผู้อื่นนั้น ย่อมเป็นคนถือผิดในตนด้วยว่าเป็นใหญ่เหนือคนอื่น คิดเอาเอง ว่าไปเอง เป็นบ้าไปเอง วิปริตวิปลาส อุบาทว์เกินมนุษย์ที่ควรทำ คนประเภทนี้ มีมากในสังคม เมื่อสบโอกาสจะแสดงตัวตนที่แท้จริงออกมา พวกนี้ปีคั้ง “มโนกรรม” (เหมือนพ่อพระแม่พระในดวงใจ แต่คือมหานรกอุบาทว์โลก) ได้เก่ง ประดังได้แนบเนียน จำพิรุชได้ยากมาก แสดงละครได้เก่ง คือ มีความสามารถในการควบคุม “กายกรรม-วจีกรรม” ได้ดีมาก นั่นคือ “มือถือสาท-ปากถือศีล” คนพวกนี้ มีปัญหาทางกระบวนการคิด คล้ายว่าระบบตรรกะหรือคิดเพี้ยน “ความคิดเป็นจ๊กก-ปัญญาเป็นจ๊กก” (ไม่ใช่สมองคิดเชื่อว่า) นั่นคือ อยู่ในโลกที่ไม่เป็นความจริง ลอยไปเหมือนจืดลอยน้ำอะไรอย่างก็ทำนองนั้น ไม่ว่าจะได้เรียนสูงหรือไม่สูงก็ตาม คนพวกนี้กำหนดตนเองว่าดีกว่าคนอื่น ไม่มีผู้ใหญ่ ไม่มีเด็ก ไม่มีครู ไม่มีศิษย์ ถ้าหนักขั้นกรรมหนัก ไม่มีพ่อแม่ ไม่มีลูกหลาน ขอเพียงผลประโยชน์อย่างเดียว ใครจะเดือดร้อน หนีหาย อย่านั่น ไม่สนใจ เรื่องของใครของมัน พวกนี้จะปากหวานเป็นพิเศษในขณะเดียวกัน พวกคนอาภัพไม่เคยได้รับการยกย่องสรรเสริญมาก่อน (เพราะไม่เคยความดีให้คนอื่น) จะตกเป็นเหยื่อกับคนพวกนี้ ได้ง่ายและสนิทใจ ให้เชื่อคำโบราณแล้วจะบานบุรี ที่ว่า “คนคนให้ดูหน้า ซื่อผ้าให้ดูเนื้อ” เป็นจริงแน่นอน ซึ่งตรงกับคำสอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ใน “กาลามสูตร” ที่ก่อนจะเชื่ออะไร ให้ไตร่ตรองด้วยเหตุผลและปัญญาว่า มีประโยชน์หรือมีโทษแก่ตนและคณะอย่างไร ถ้าดีก็ให้ทำ ถ้าไม่ดี ก็ให้ละเว้นไปเสีย ได้แก่

- (๑) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการฟังตามกันมา
- (๒) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการถือสืบๆ กันมา
- (๓) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการเล่าลือ
- (๔) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- (๕) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยตรรก
- (๖) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการอนุমান
- (๗) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
- (๘) **อย่าปลงใจเชื่อ** เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน
- (๙) **อย่าปลงใจเชื่อ** เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ
- (๑๐) **อย่าปลงใจเชื่อ** เพราะนับถือว่าเป็นครูของเรา

กล่าวโดยสรุป อย่าไปเชื่ออะไรทุกอย่างที่เป็นเรื่องบนโลกนี้ เชื่อไม่ได้ ต้องพิจารณาด้วยสามัญสำนึกหรือวิจรรณญาณอย่างถี่ถ้วนด้วย “ความไม่ประมาท-อปฺปมาทะ” คิดให้ถูกวิธีรอบคอบ “โยนิโสมนสิการ-ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ” ถ้าได้พิจารณาคนพวกนั้น ไม่ใช่ “ความเป็นกัลยาณมิตร-กัลยาณมิตรตา” ยิ่งต้องอีกหลายทบทหลายด้านที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น มิฉะนั้น “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” คนคนชั่วรอบด้านจะ

สามารถเข้ามาครอบงำปิดกั้นปิดบัง “ปัญญาดี-สัมมาทิฏฐิ” ให้ผิดเพี้ยนไปได้ เพราะรู้ไม่เท่าทันการตามความเป็นจริง

ในบรรดาคนชั่วที่ไม่ใช่มิตรแท้ ย่อมนำความวิบัติมาสู่ผู้คบหาไม่ช้าก็เร็ว ขึ้นกับว่ามันได้เวลาแห่งความฉิบหายแก่เหยื่อมาถึงแล้วหรือยัง เพราะฉะนั้น ถ้าคนชั่วเล็งดูเรา วันข้างหน้าต้องทำประโยชน์คือมันในทางชั่วๆ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงแสดงธรรมมงคลชีวิตทั้ง ๓๘ ประการ โดยมีข้อหนึ่ง บอกว่า “อย่าคบคนชั่วแต่ให้คบบัณฑิต” (นั่นคือ “ปราชญ์แห่งมनु” ไม่ใช่ নয়พวกจบปริญญาที่ไม่มีศีลธรรม พวกท่องจำแค่ตัวหนังสือ คิดเองไม่เป็น ถ้าคิดได้ก็จะหาแต่ผลประโยชน์จากผู้อื่น การให้เกิดขึ้นยากในจิตใจ ยกเว้นจะหลอกเอาผลประโยชน์ จะถึงไหนถึงกัน หน้าด้านหน้ามีน คนพวกนี้ มีมากในสังคม คนดีก็มีเยอะ แต่อย่าวางใจให้ง่ายนัก เท่านั้นเอง) ให้เรื่อง “มงคลชีวิต ๓๘” จึงเป็นเรื่องผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วถึงนำมาปฏิบัติให้เป็นจริงในชีวิต ดังนี้

“มงคล ๓๘” หมายถึง สิ่งที่ทำให้มีโชคดี ธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ เรียกเต็มว่า “อุดมมงคล” คือ มงคลอันสูงสุด หรือในแต่ละภาความีบทสรุปว่า “เอตมมงคลมุตตม” —นี่เป็นมงคลอันอุดม ได้แก่

คาถาที่ ๑

- (๑) อเสวนา จ พาลานํ —ไม่คบคนพาล
- (๒) ปณฺฑิตานญจ เสวนา —คบบัณฑิต
- (๓) ปุชา จ ปุชฺณียานํ —บูชาคนที่ควรบูชา

คาถาที่ ๒

- (๔) ปฏฺฐิรูปเทสวาโส จ —อยู่ในปฏิรูปเทศ อยู่ในถิ่นมีสิ่งแวดล้อมดี
- (๕) ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา —ได้ทำความดีให้พร้อมไว้ก่อน ทำความดีเตรียมพร้อมไว้แต่ต้น
- (๖) อตฺตสมฺมาปณฺธิ จ —ตั้งตนไว้ชอบ

คาถาที่ ๓

- (๗) พาหุสจฺจญจ —เล่าเรียนศึกษามากรู้กว้างขวาง ใส่ใจสดับดับฟังคั่นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ
- (๘) สิปฺปญจ —มีศิลปวิทยา ชำนาญในวิชาชีพของตน
- (๙) วินโย จ สุสฺสึจฺจโต —มีวินัยที่ได้ศึกษาดีแล้ว มีระเบียบวินัยดี ได้ฝึกอบรมตนไว้ดี
- (๑๐) สุภาสิตา จ ยา วาจา —วาจาสุภาพดี รู้จักใช้วาจาพูดให้เป็นผลดี

คาถาที่ ๔

- (๑๑) มาตาปีตุอุปฏฺฐานํ —บำรุงมารดาบิดา
- (๑๒) ปุตุตฺตสงฺคห —สงเคราะห์บุตร
- (๑๓) ทารสงฺคห —สงเคราะห์ภรรยา
- (๑๔) อนากุลา จ กมฺมมฺตา —การงานไม่อาชุลย

คาถาที่ ๕

- (๑๕) ทานญจ — รู้จักให้ เพื่อแบ่งปัน บริจาคสงเคราะห์และบำเพ็ญประโยชน์
- (๑๖) ชุมมจริยา จ — ประพฤติธรรม ดำรงอยู่ในศีลธรรม
- (๑๗) ญัตกานญจ สงคโห — สงเคราะห์ญาติ
- (๑๘) อนวชฺชานิ กมฺมานิ — การงานที่ไม่มีโทษ กิจกรรมที่ดีงาม เป็นประโยชน์

คาถาที่ ๖

- (๑๙) อารตี วิรตี ปาปา — เว้นจากความชั่ว
- (๒๐) มชฺชปาณา จ สยญโม — เว้นจากการดื่มน้ำเมา
- (๒๑) อปฺปมาโท จ ชมฺเมสุ — ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย

คาถาที่ ๗

- (๒๒) การโว จ — ความเคารพรู้จักคุณค่าของบุคคล สิ่งของ สถานที่ หรือกิจการนั้นๆ
- (๒๓) นิวาโต จ — ความสุภาพอ่อนน้อม ถ่อมตน
- (๒๔) สนฺตญฺฐิ จ — ความสันโดษ ความเอิบอímพึงพอใจในผลสำเร็จที่เกิดขึ้น โดยทางชอบธรรม
- (๒๕) กตญฺญตา — มีความกตัญญู
- (๒๖) กาลเณ ชมฺมสุสวณํ — ฟังธรรมตามกาล แสวงความรู้ หลักความจริง ความดีงาม มีประโยชน์

คาถาที่ ๘

- (๒๗) ขนฺตี จ — มีความอดทน
- (๒๘) โสวจฺสุสตา — เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย พุคกันง่าย พึงเหตุผล
- (๒๙) สมณานญจ ทสฺสนํ — พบเห็นสมณะ เยี่ยมเยือนเข้าหาท่านผู้สงบกิเลส
- (๓๐) กาลเณ ชมฺมสากฺขณา — สนทนาธรรมตามกาล

คาถาที่ ๙

- (๓๑) ตโป จ — มีความเพียรเผากิเลส รู้จักบังคับควบคุมตน ไม่ปรนเปรอตามใจอยาก
- (๓๒) พุรฺหมจฺริยญ จ — ประพฤติพรหมจรรย์ ดำเนินตามอริยมรรค
- (๓๓) อริยสจฺจาน ทสฺสนํ — เห็นอริยสัจจ์ เข้าใจความจริงของชีวิต
- (๓๔) นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ — ทำพระนิพพานให้แจ้ง บรรลุนิพพาน

คาถาที่ ๑๐

- (๓๕) ฌญฺฐสฺส โลกชฺมเมหิ จิตฺตํยสฺส น กมฺปติ — ถูกโลกธรรม จิตไม่หวั่นไหว
- (๓๖) อโสภํ — จิตไร้เศร้า
- (๓๗) วิรชํ — จิตปราศจากธุลี
- (๓๘) เขมํ — จิตเกษม

เมื่อผู้ใดปฏิบัติตาม “อุดมมงคล” นี้ได้ ด้วยสามารถถึงพร้อมด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” ย่อมทำให้ “ไตรสิกขา” เกิดความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งหลายและกองทุกข์ได้ (วิสุทธิ ๗) หรือจะประกอบด้วย “ประพตติพรหมจรรย์ ๑๐” ดังนี้

“ประพตติพรหมจรรย์ ๑๐” หมายถึง “จริยะอันประเสริฐ” หรือ “การครองชีวิตประเสริฐ” ได้แก่

- (๑) “ทาน” คือ ให้ของที่ควรให้ แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่เขา
- (๒) “ไวยารัจ” คือ การชวนช่วยช่วยเหลือรับใช้ทำประโยชน์
- (๓) “เบญจศีล” คือ สมาทานและรักษาศีล ๕
- (๔) “อัปมัถญา ๔” คือ พรหมวิหาร ๔ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
- (๕) “เมถุนวิริติ” คือ การเว้นเมถุน
- (๖) “สทาร์สันโดษ” คือ ความพอใจเฉพาะภรรยาหรือคู่ครองของตน
- (๗) “วิริยะ” คือ ความเพียรแห่งสัมมัตตปธาน ๔
- (๘) “อุโบสถศีล” คือ ศีลที่รักษาเป็นอุโบสถด้วยศีล ๘ ในทุกวันพระ
- (๙) “อริยมรรค” คือ มรรคมีองค์ ๘
- (๑๐) “พระสัทธรรม” คือ ปฏิบัติพระศาสนา อันรวมไตรสิกขาทั้งหมด

“บุญกิริยาวัตถุ ๑๐” หมายถึง ที่ตั้งแห่งการทำบุญ ทางทำความดี ข้อ ๔ และข้อ ๕ จัดเข้าในศีลมัย ข้อ ๖ และข้อ ๗ ในทานมัย ข้อ ๘ และ ข้อ ๙ ในภาวนามัย ข้อ ๑๐ ได้ทั้ง ทาน ศีล และ ภาวนา ได้แก่

- (๑) “ทานมัย” คือ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
- (๒) “ศีลมัย” คือ ทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพตติ
- (๓) “ภาวนามัย” คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกรวมจิตใจเจริญปัญญา
- (๔) “อปจายนมัย” คือ ทำบุญด้วยการประพตติอ่อนน้อม
- (๕) “เวยยาวัจจมัย” คือ ทำบุญด้วยการช่วยชวนช่วยรับใช้
- (๖) “ปัตตทานมัย” คือ ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น
- (๗) “ปัตตานุโมทนามัย” คือ ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
- (๘) “ธัมมัสสวนมัย” คือ ทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้
- (๙) “ธัมมเทศนามัย” คือ ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้
- (๑๐) “ทิฏฐุชุกัมม” คือ ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

“ทักษิณาวิสูทธิ ๔” หมายถึง ความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา คือ ของทำบุญ ได้แก่

- (๑) ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติหก นั่นคือ ทายกมีศีลมีกัลยาณธรรม แต่ปฏิบัติหกทุกศีล มีบาปธรรม
- (๒) ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติหก ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก นั่นคือ ทายกทุกศีล มีบาปธรรม แต่ปฏิบัติหกมีศีล มีกัลยาณธรรม
- (๓) ทักษิณาที่ไม่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายก ทั้งฝ่ายปฏิบัติหก นั่นคือ ทั้งสองฝ่ายทุกศีล มีบาปธรรม
- (๔) ทักษิณาที่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายก ทั้งฝ่ายปฏิบัติหก นั่นคือ ทั้งสองฝ่ายมีศีล มีกัลยาณธรรม

“สัมปทา ๔-สัมปทาคุณ ๔” หมายถึง ความถึงพร้อม ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งทำให้ทานที่บริจาคนั้น เป็นทานอันยอดเยี่ยม มีผลมาก อาจเห็นผลทันตา ได้แก่

- (๑) “วัตถุสัมปทา” –ถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือ บุคคลผู้เป็นที่ตั้งรองรับทาน เช่น ทักขิไณยบุคคลเป็นพระอรหันต์ หรือพระอนาคามี ผู้เข้านิโรธสมาบัติได้
- (๒) “ปัจจัยสัมปทา” –ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือ สิ่งที่จะให้เป็นของบริสุทธิ์ ได้มาโดยชอบธรรม
- (๓) “เจตนาสัมปทา” –ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือ มีเจตนาในการให้สมบูรณ์ครบ 3 กาล ทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้ จิตโสมนัส ประกอบด้วยปัญญา
- (๔) “คุณาธิเรกสัมปทา” –ถึงพร้อมด้วยคุณส่วนพิเศษ คือ ปฏิภาหมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น ทักขิไณยบุคคลนั้น ออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ

“สัมปรายิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔” หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องหน้า ธรรมเป็นเหตุให้สมหมาย หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นสูงขึ้นไปได้แก่

- (๑) “สัทธาสัมปทา” –ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
- (๒) “ศีลสัมปทา” –ถึงพร้อมด้วยศีล
- (๓) “จาคสัมปทา” –ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ
- (๔) “ปัญญาสัมปทา” –ถึงพร้อมด้วยปัญญา

“กุศลกรรมบถ ๑๐” หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติด้วย “กฎแห่งกรรมดี” – การกระทำ พฤติกรรม ที่สะอาด บริสุทธิ์ จนกลายเป็น สីลที่บริสุทธิ์เองตามปกติ จนมีความนึกคิด ในใจด้วยสมาธิที่เห็นทุกอย่างเนืองๆ เห็นตามที่เป็นจริงเดี๋ยวนี้ ไม่ปรุงแต่ง คือ **สัมมาทิฐิ**” ดังนี้

ก. “กายกรรม ๓” คือ การกระทำทางกายด้วย “**กายสุจริต ๓**” = สัมมากัมมันตะ

(๑) ปาณาติปาตา เวรมณี — เว้นจากปลงชีวิต

(๒) อทินนาทานา เวรมณี — เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้โดยอาการขโมย

(๓) กามเมสุมิฉาจารา เวรมณี — เว้นจากประพฤติดีนกาม

ข. “วจีกรรม ๔” คือ การกระทำทางวาจาด้วย “**วจีสุจริต ๔**” = สัมมาวาจา

(๔) มุสาวาทา เวรมณี — เว้นจากพูดเท็จ

(๕) ปิสุนาย วาจา เวรมณี — เว้นจากพูดส่อเสียด

(๖) ผรุสสาย วาจา เวรมณี — เว้นจากพูดคำหยาบ

(๗) สมุพปလာปา เวรมณี — เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

ค. “มโนกรรม ๓” คือ การกระทำทางใจด้วย “**มโนสุจริต ๓**” = สัมมาอาชีพะ

(๘) อนภิชฆา — ความไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขา

(๙) อพฺยาปาท — ความไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น

(๑๐) สมฺมาทิฏฐิ — ความเห็นชอบ ถูกต้องตามคลองธรรม

ในการดำเนินชีวิตที่สงบสุขที่ “มีร่างกายสมบูรณ์” (กายภาวนา) กับ “มีคุณธรรม” (ศีลภาวนา) พร้อมด้วย “มีจิตใจเบิกบาน” (จิตตภาวนา) ที่เรียกว่า “เป็นปกติสุข” และ “มีสติสัมปชัญญะ” (ปัญญาภาวนา) เป็นปกติโดยไม่มีวิปริต เพราะมีสมาธิด้วย “**สัมมาทิฐิ**” ทั้งหมดที่กล่าวมา เรียกว่า “ภาวนา ๔” ดังนี้

“ภาวนา ๔” หมายถึง การเจริญ-การทำให้เป็นให้มีขึ้น-การฝึกอบรม-การพัฒนา ในบาลีที่มา ท่านแสดงภาวนา ๔ นี้ ในรูปที่เป็นคุณบทของบุคคล จึงเป็น “ภาวิต ๔” คือ “ภาวิตกาย-ภาวิตศีล-ภาวิตจิต-ภาวิตปัญญา” (ผู้ได้เจริญกาย สีล จิต และปัญญาแล้ว เรียกว่า “**ภาวิตัตถ์**”) บุคคลที่มีคุณสมบัติชุดนี้ครบถ้วนย่อมเป็น “**พระอรหันต์**” ได้แก่

(๑) “**กายภาวนา**” คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมออกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ หรือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

(๒) “**ศีลภาวนา**” คือ การเจริญศีล พัฒนาคความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือ ก่อความเดือดร้อนเสียหาย (ทำวิปัสสนา) อยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

(๓) “**จิตตภาวนา**” คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญออกงามด้วย

คุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น โดยเฉพาะ ไม่ละโมภ ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น ไม่หลงใหลเสียดสี

(๔) “ปัญญาภาวนา” คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจถึงทั้งหลาย ตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้ง โลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การเป็นพุทธศาสนิกชนนั้น ไม่ใช่แค่การถือศีลและนั่งสมาธิเท่านั้น แต่ต้องประกอบวิถีดำเนินชีวิตใน ๔ ด้าน ที่เรียกว่า “ภาวนา ๔” ได้แก่ “กาย-ศีล-จิต-ปัญญา” หรืออีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า “ไตรสิกขา” หมายถึง การศึกษา-ศึกษาในข้อปฏิบัติตามวิถีพุทธะ หรือข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ได้แก่ “อริยสติกขา-อริยจิตตสิกขา-อริยปัญญาสิกขา” โดยเรียกสามัญว่า “ศีล-สมาธิ-ปัญญา” กล่าวโดยสรุป (๑) ศีล จะทำหน้าที่ควบคุมความประพฤติหรือการกระทำอันทำให้เกิดกรรมและวิบากกรรมตามมา โดยเน้นกุศลกรรม (๒) สมาธิ จะทำหน้าที่ควบคุมภาวะจิตใจที่ประกอบด้วยเจตนาที่จะแสดงการกระทำกรรมใน ๓ ด้าน ได้แก่ “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” โดยเน้นกุศลกรรม และอาเนญชา (จุดถนัดอันเป็นบาทวิถีในอรุปาจรภูมิ) และ (๓) ปัญญา จะทำหน้าที่สร้างองค์ความรู้ที่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะที่บริสุทธิ์ จนสามารถหยั่งรู้ธรรมทั้งหลายได้ตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งหลายจะประมวลประชุมลงที่ “ขันธ ๕-เบญจขันธ” หรือเรียกอีกอย่างว่า “นามรูป” คือ “รูป” = รูปธรรม อันหมายถึง ฝ่ายร่างกายที่ประกอบด้วย “มหากุตรูป ๔-ธาตุ ๔” พร้อมด้วยอาการลักษณะของธาตุนั้นๆ ชื่อว่า “อุปาทายรูป ๒๔” ส่วน “นาม” = อรูปธรรม (นามธรรม) อันหมายถึง ฝ่ายจิตใจ จิตวิญญาณ (เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ) ซึ่งประกอบด้วย ๒ ส่วน ได้แก่ (๑) “จิต ๘๘” คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพที่นึกคิด ความคิด ใจ วิญญาณ (๒) “เจตสิก ๕๒” คือ ธรรมที่ประกอบกับจิต สภาวะธรรมที่เกิดดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์และวัตถุที่อาศัยเดียวกันกับจิต อาการและคุณสมบัติต่างๆ ของจิต เพราะฉะนั้น ความรู้จริง ความรู้แจ้ง ความรู้แทงตลอด นั้น ย่อมเกิดจากการศึกษาในไตรสิกขาเป็นเบื้องต้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงก่อน ที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ซึ่งประกอบด้วย ๒ ปัจจัย ได้แก่

(๑) “ปรโตโมสะ” หมายถึง เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ่นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียน หาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร ปัญญาที่เกิดจากส่วนนี้ เรียกว่า “สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ”

(๒) “โยนิโสมนสิการ” หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยกกาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ปัญญาที่เกิดจากส่วนนี้ เรียกว่า “จินตามยปัญญา-จินตามยญาณ”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ทั้ง “ปรโตโฆสะ” และ “โยนิโสมนสิการ” นั้น คือ “ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒” หมายถึง ทางเกิดแห่งแนวความคิดที่ถูกต้อง ต้นทางของปัญญาและความดีงามทั้งปวง ทำให้ปิดกั้น “อวิชา-ความรู้จริง” ได้ แต่จะให้ความเจริญยิ่งใหญ่มากกว่านี้ ก็ต้องปฏิสังขตในปัจจัยอื่นๆ เพิ่มเติม ที่เป็นสัญญาณบ่งบอกว่า จะมีความเจริญใน “อริยมรรคมีองค์ ๘” ได้แน่นอน ที่เรียกว่า “บุพนิมิตแห่งมรรค ๘” ดังนี้

“บุพนิมิตแห่งมรรค ๘” หมายถึง *ธรรมที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าว่า มรรคมีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐจะเกิดขึ้นแก่ผู้นั้น* *คุณแสงอรุณเป็นบุพนิมิตของการที่ดวงอาทิตย์จะอุทัย หรือ แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดี หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา* ฉะนั้น เมื่อใดธรรมที่เป็นบุพนิมิต ๘ ประการนี้ แม้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในบุคคลแล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นอันหวังได้ว่าเขาจักเจริญ พัฒนา ทำให้มาก ซึ่งมรรคมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ คือ จักดำเนินก้าวไปในทางสายกลางแห่งปัญญา ที่ชื่อว่า “*มัชฌิมาปฏิปทา*” ได้แก่

- (๑) “*กัลยาณมิตรตา*” คือ ความมีกัลยาณมิตร มีมิตรดี คบหาคนที่ เป็นแหล่งแห่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี ผู้ทรงศีล ผู้รู้แจ้งโลก สัตบุรุษ พระอริยสงฆ์ พระอรหันต์
- (๒) “*สัสสัมปทา*” คือ ความถึงพร้อมด้วยศีล การทำศีลให้ถึงพร้อม ตั้งตนอยู่ในวินัยและมีความประพฤติทั่วไปดีงาม ทำให้เป็นผู้มีนิสัยรักความสงบวิเวกได้
- (๓) “*ฉันทสัมปทา*” คือ ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ การทำฉันทะให้ถึงพร้อม ความใฝ่ใจอยากจะทำกิจหน้าที่และสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องให้ดีงาม ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
- (๔) “*อตตสัมปทา*” คือ ความถึงพร้อมด้วยตนที่ฝึกดีแล้ว การทำตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้ที่พัฒนาแล้วโดยสมบูรณ์ ทั้งด้านกาย ศีล จิต และปัญญา [ที่จะเป็น “*ภาวิตัตต*” คือผู้มีตนอันดีพัฒนาแล้ว] หรือประกอบความเพียรด้วยการเจริญภาวนามีดีแล้ว
- (๕) “*ทิฐิสัมปทา*” คือ ความถึงพร้อมด้วยทิฐิ การทำทิฐิให้ถึงพร้อม การตั้งอยู่ในหลักความคิด ความเชื่อถือที่ถูกต้องดีงามมีเหตุผล เช่น ถือหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัยแห่งปัจจุสมุปบาท
- (๖) “*อัปมาทสัมปทา*” คือ ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท การทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม
- (๗) “*โยนิโสมนสิการสัมปทา*” คือ ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ การทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม ความฉลาดคิดแยกคายให้เห็นความจริงและหาประโยชน์ได้

อนึ่ง ตามนัยของ “โยนิโสมนสิการสัมปทา” นั้น ให้ตีความหมายตามภาษาชาวบ้านง่ายๆ คือ “*รู้จักคิดเป็น-ทำเป็น-ไม่หมกมุ่นคิด-ใฝ่ในกุศลธรรมและอานนุชา*” ซึ่งมีข้อธรรมอื่นที่มีนัยคล้ายคลึงกัน ได้แก่ *อัปมาท*-ความไม่ประมาท *วิริยารัมภะ*-การปรารถนาความเพียรหรือทำความเพียรมุ่งมั่น *อัปปิยจตา*-ความมักน้อยหรือไม่เห็นแก่ได้ *สันตุฎฐิ*-ความสันโดษ *สัมปชัญญะ*-ความรู้ตัวหรือสำนึกตระหนักชัดด้วยปัญญา *กุสลดมมานุโยค*-การหมั่นประกอบกุศลธรรม *สัสสัมปทา*-ความถึงพร้อมแห่งศีล *ฉันทสัมปทา*-ความถึงพร้อมแห่งฉันทะ *อตตสัมปทา*-ความถึงพร้อมแห่งตนคือมีจิตใจซึ่งพัฒนาเต็มที่แล้ว *ทิฐิสัมปทา*-ความถึงพร้อมแห่งทิฐิ และ *อัปมาทสัมปทา*-ความถึงพร้อมแห่งอัปมาท

ฉะนั้น “คนที่คิดเป็น” จึงไม่ใช่ “คนโง่-คนหลงมกมาย-คนไม่สติสัมปชัญญะ” ทักษะการเรียนรู้ของมนุษย์จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำหน้าที่กำหนดรูปแบบการมองโลกด้วย *ความนึกคิด ความเชื่อ ความเห็น ทักษะคิด และ พฤติกรรม* ในทางธรรม เรียกว่า “กรรม ๓” ได้แก่ “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” ไม่ว่าจะเป็ น “ทุจริต ๓” หรือ “สุจริต ๓” หรือจะเรียกว่า เป็นตัวเจตนาที่ปรุงแต่งกรรมหรือการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ ที่เป็น “กรรม ๓” และ “อภิสังขาร ๓” ดังนี้

“กรรม ๓” หมายถึง *สภาวะ-สิ่ง-ปรากฏการณ์* ได้แก่

- (๑) “กุศลกรรม” คือ ธรรมที่เป็นกุศล สภาวะที่ฉลาด ดึงาม เอื้อแก่สุภาพจิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ได้แก่ กุศลมูล ๓ กิเลส นามขันธ์ ๕ ที่สัมปยุตด้วยกุศลมูลนั้นก็ดี กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่มีกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน กิเลส กล่าวสั้นว่า *กุศลในภูมิ ๔*
- (๒) “อกุศลกรรม” คือ ธรรมที่เป็นอกุศล สภาวะที่ตรงข้ามกับกุศล ได้แก่ อกุศลมูล ๓ และกิเลส อันมีฐานเดียวกับอกุศลมูลนั้น กิเลส นามขันธ์ ๕ ที่สัมปยุตด้วยอกุศลมูลนั้น กิเลส กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่มีอกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน กิเลส กล่าวสั้นว่า *อกุศลจิตตูปบาท ๑๒*
- (๓) “อัพยากตกรรม” คือ ธรรมที่เป็นอัพยากต สภาวะที่เป็นกลางๆ ซึ่งขาดลงมิได้ว่าเป็นกุศลหรือ อกุศล ได้แก่ นามขันธ์ ๕ ที่เป็นวิบากแห่งกุศลและอกุศล เป็นกามาวจรก็ตาม รูปาวจรก็ตาม อรูปาวจรก็ตาม โลกุตตระก็ตาม อย่างหนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่เป็นกิริยา มิใช่กุศล มิใช่อกุศล มิใช่ วิบากแห่งกรรม อย่างหนึ่ง รูปทั้งปวง อย่างหนึ่ง อสังขตธาตุ คือ นิพพาน อย่างหนึ่ง กล่าวสั้น คือ *วิบากในภูมิ ๔-กิริยาอัพยากตในภูมิ 3-รูป-และ-นิพพาน*

“อภิสังขาร ๓” หมายถึง *สภาพที่ปรุงแต่ง-ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งผลแห่งการกระทำ-เจตนา ที่เป็นตัวการในการทำกรรม* ได้แก่

- (๑) “ปุญญาภิสังขาร” คือ อภิสังขารที่เป็นบุญ สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็น กามาวจรและรูปาวจร
- (๒) “อปุญญาภิสังขาร” คือ อภิสังขารที่เป็นปฏิบัติต่อบุญคือเป็นบาป สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่าย ชั่ว ได้แก่ อกุศลเจตนาทั้งหลาย
- (๓) “อาเนญขาภิสังขาร” คือ อภิสังขารที่เป็นอาเนญชา สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นอรูปาจร ๔ หมายถึงภาวะจิตที่มั่นคงแน่วแน่ด้วยสมาธิแห่งจตุตถฌาน

เพราะความเข้าใจที่ถูกต้อง ทั้ง (๑) *ธรรมที่จะเกิดขึ้น* กับ (๒) *เจตนาที่จะสร้างกรรมตามสภาวะธรรมนั้นๆ* ย่อมหมายถึง กระบวนการคิดที่แยกภายในใจ ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ที่เป็นการประมวลองค์ความที่ สะสมเป็นประสบการณ์หรือทักษะทั้งหมด ที่เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” มาแสดงคุณบทหรือคุณชาติแห่งบุคคล ปัญญาที่มีในขั้นยังไม่อยากเรียกว่า “ญาณ” เป็นสิ่งที่เรียกว่า “ปัญญาสามัญ” ตามนัยของชาวโลกสมมติดีกว่า

คือ “สมมติสัจจะ” แต่เมื่อเกิดความเข้าใจดีขึ้น ผ่านกระบวนการพินิจพิจารณาอย่างละเอียดและลึกซึ้ง ยิ่งขึ้นไปด้วยสมาธิที่แน่วแน่แล้ว จึงจะเรียกว่า “ญาณ-ปริชาหยังรู้” เช่น ศึกษาพระอภิธรรม จนเกิดปัญญาเห็นธรรมตามความเป็นจริง ที่เรียกว่า “ปรหมัตตสัจจะ” นั่นคือ เกิดความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่าง (๑) “จันท์ ๕ ที่มีใจครอบครองเป็นวิภูฏะ” กับ (๒) “จันท์ ๕ ที่ไม่มีใจครอบครองเป็นวิภูฏะ” ถ้าเป็นเช่นนี้ เรียกว่า “อธิปัญญา-ปัญญาอันยิ่งเพราะเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ได้แล้ว” ซึ่งก็ยังนับว่าเป็น “จินตามยปัญญา” กับ “สุตมยปัญญา” แต่ถ้าพิจารณาให้มากยิ่งขึ้นด้วยภาวนา ก็จะเป็น “จินตามยญาณ” กับ “สุตมยญาณ” ยิ่งถ้าเห็นในสมณนิมิตกับวิปัสสนานิมิตติแล้ว ก็เรียกว่า “ภาวนามยปัญญา-ภาวนาญาณ-วิปัสสนาญาณ” แต่อย่างไรก็ตาม ปัญญาหรือญาณที่เกิดขึ้นทั้งหลายเหล่านั้น มีหน้าที่ทำลายความไม่รู้จริง “อวิชชา” และความหลงงมงาย “โมหะ” ซึ่งเป็น “มิจฉาทิภูฏิ” ให้พิจารณาถึง ภาวะแห่งอวิชชา ดังนี้

อวิชชามีลักษณะ ๒๕ ประการ [องค์แห่งอวิชชา] ได้แก่

- (๑) อัญญาณ — ความไม่หยั่งรู้ด้วยญาณ [ญาณ-ปริชาหยังรู้]
- (๒) อทัสสนะ — ความไม่เห็นด้วยญาณทัสสนะ [ทัสสนะ-ความเห็น]
- (๓) อนภิสมัย — ความไม่ตรัสรู้ [อภิสมัย-ความตรัสรู้]
- (๔) อนนุโพทะ — ความไม่ตรัสรู้ตาม [อนุโพทะ-ความตรัสรู้ตาม]
- (๕) อสัมโพทะ — ความไม่ตรัสรู้พร้อม [สัมโพทะ-ความตรัสรู้พร้อม]
- (๖) อัปปฏิเวชะ — การไม่แทงตลอด [ปฏิเวชะ-การแทงตลอด]
- (๗) อสังคาหณา — ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง [สังคาหณา-ความถือเอาถูกต้อง]
- (๘) อปริโยคาหณา — ความไม่หยั่งโดยรอบคอบ [ปริโยคาหณา-ความหยั่งโดยรอบคอบ]
- (๙) อสมเปกขณา — ความไม่พินิจ [สมเปกขณา-ความพินิจ]
- (๑๐) อปัจจเวกขณา — ความไม่พิจารณา [ปัจจเวกขณา-ความพิจารณาทบทวน]
- (๑๑) อัมปปัจจกขกรรม — ความไม่รู้ในกรรมของตน [กัมมผลสัทธา-กฎแห่งกรรม]
- (๑๒) ทุมมิชชะ — ความทรมานปัญญา [สัมมาทิภูฏิ-ความเห็นชอบ อธิปัญญา-ปัญญาอันยิ่ง]
- (๑๓) พาลยะ — ความโง่เขลา [วิสารทะ-ฉลาดชำนาญ ปฏิภาณ-ความคิดทันการ]
- (๑๔) อสัมปชัญญะ — ความไม่รู้ทั่วพร้อม [สัมปชัญญะ-ความรู้ทั่วพร้อม]
- (๑๕) โมหะ — ความหลง [ปัญญา-ความรอบรู้-ความรู้ชัด]
- (๑๖) ปโมหะ — ความลุ่มหลง [อวิกเขปะ-ความไม่ฟุ้งซ่าน เอกัคคตา-จิตตสมาธิ]
- (๑๗) สัมโมหะ — ความหลงไหล [อสัมโมหสัมปชัญญะ-รู้ชัดว่าไม่หลง]
- (๑๘) อวิชชา — รู้สิ่งที่ไม่ควรรู้ [วิชชา-ความรู้แจ้ง อภิญญา-ความรู้ยิ่งยวด]
- (๑๙) อวิชโชชะ — โอะชะคืออวิชชาให้จมลงในวิภูฏะ [วิภูฏะ-ความพ้นจากวิภูฏะ]
- (๒๐) อวิชชาโยคะ — โยคะคืออวิชชาให้ประกอบไว้ในวิภูฏะ [วิราคะ-ความไม่คิดพันเป็นอิสระ]
- (๒๑) อวิชชานุสสัย — อนุสัยคืออวิชชาด้วยอำนาจการละยังไม่ได้ [นิโรธ-ความดับกิเลสและทุกข์]

- (๒๒) *อวิชชาปริยฎฐาน* —การกัลุ่มมจิดคืออวิชชา [*อุปสมะ*–ความสงบ *สมณะ*–การสงบระงับจิต]
- (๒๓) *อวิชชาลังคี* —กลอนเหล็กหรือลิมคืออวิชชา [*วิสังโยค*–ความหมดเครื่องผูกมัด]
- (๒๔) *โทสะ* —ความคิดประทุษร้าย [*อพยาบาท*–ความไม่ขัดเคืองมีเมตตา]
- (๒๕) *โลภะ* —ความอยากได้ [*อบจยะ*–ความไม่พอกพูนกิเลส]

ในการปฏิบัติธรรมหรือการเจริญภาวนานั้น ก็มีจุดประสงค์เพื่อกำจัดภาวะแห่งอวิชชาทั้งหลายเหล่านี้ ที่เรียกว่า “สังโยชน์–อาสวะ” หรือ “อนุสัยกิเลส–กิเลสอนุสัย” ดังนี้

“อนุสัย ๗–สังโยชน์ ๗” หมายถึง *กิเลสที่แฝงตัวนอนนิ่งอยู่ในสันดาน* ได้แก่

- (๑) *กามราคะ* –ความกำหนัดในกาม
- (๒) *ปฎิมะ* –ความหงุดหงิด
- (๓) *ทิฎฐิ* –ความเห็นผิด
- (๔) *วิจิกิจฉา* –ความลังเลสงสัย
- (๕) *มานะ* –ความถือตัว
- (๖) *ภวราคะ* –ความกำหนัดในภพ
- (๗) *อวิชชา* –ความไม่รู้จริง

“อาสวะ ๔” หมายถึง *สภาวะอันหมักคองสันดาน สิ่งที่มีอมพินิจิต* *กิเลสที่ไหลซึมซ่านไปย้อมใจเมื่อประสบ* *อารมณ์ต่างๆ* ได้แก่

- (๑) *กามาสวะ* –อาสวะคือกาม
- (๒) *ภวาสวะ* –อาสวะคือภพ
- (๓) *ทิฎฐาสวะ* –อาสวะคือทิฎฐิ
- (๔) *อวิชชาสวะ* –อาสวะคืออวิชชา

“สังโยชน์ ๑๐” หมายถึง *กิเลสอันผูกใจสัตว์ ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับวัฏฏทุกข์ หรือผูกกรรมไว้กับผล* ได้แก่

- (๑) *สักกายทิฎฐิ* –ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นวิญญาณ เป็นต้น เป็นต้น
- (๒) *วิจิกิจฉา* –ความสงสัย ความลังเล ไม่แน่ใจ
- (๓) *สีลัพพตปรามาส* –ความถือมั่นศีลพรตว่าเป็นทางหลุดพ้นอย่างงมงาย โดยเห็นว่าจะบริสุทธิ์
- (๔) *กามราคะ* –ความกำหนัดในกาม ความติดใจในกามคุณ
- (๕) *ปฎิมะ* –ความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเคือง
- (๖) *รูปราคะ* –ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน หรือรูปธรรมอันประณีต ความปรารถนาในรูปภพ
- (๗) *อรุปราคะ* –ความติดใจในอารมณ์แห่งอรุฌาน หรือในอรุธรรม ความปรารถนาในอรุภพ

(๘) มานะ – ความสำคัญตน คือ ถือตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่

(๙) อุทธัจจะ – ความฟุ้งซ่าน

(๑๐) อวิชา – ความไม่รู้จริง ความหลง

แต่อย่างไรก็ตาม ตามอรรถว่า “อวิชา” นั้น หมายถึง “อวิชา ๔” กับ “อวิชา ๘” ดังนี้

“อวิชา ๔” หมายถึง ความไม่รู้แจ้ง-ไม่รู้จริง กล่าวสั้นๆ คือ ไม่รู้ในอริยสัจ ๔ ได้แก่

(๑) ทุกข อัญญา – ไม่รู้ในทุกข์

(๒) ทุกขสมุทเย อัญญา – ไม่รู้ในทุกขสมุทัย

(๓) ทุกขนิโรธ อัญญา – ไม่รู้ในทุกขนิโรธ

(๔) ทุกขนิโรธคามินียา ปฏิปทาย อัญญา – ไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

“อวิชา ๘” หมายถึง ความไม่รู้แจ้ง-ไม่รู้จริง ได้แก่

(๑) ทุกข อัญญา – ไม่รู้ในทุกข์

(๒) ทุกขสมุทเย อัญญา – ไม่รู้ในทุกขสมุทัย

(๓) ทุกขนิโรธ อัญญา – ไม่รู้ในทุกขนิโรธ

(๔) ทุกขนิโรธคามินียา ปฏิปทาย อัญญา – ไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

(๕) ปุพฺพนฺเต อัญญา – ไม่รู้ในส่วนอดีต

(๖) อปรนฺเต อัญญา – ไม่รู้ในส่วนอนาคต

(๗) ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อัญญา – ไม่รู้ทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต

(๘) อิทปฺปจฺยตาปฺปิจฺจสมฺปฺปนฺนํ สุขํ สุขํ อัญญา – ไม่รู้ในธรรมทั้งหลายที่อาศัยกันจึงเกิดขึ้นตามหลักอิทัปปัจจตา

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึง “กิเลส-อวิชา” ให้นึกคิดถึง “ทัญญู-มิจฉาทัญญู-ทัญญูวิบัติ” คือ ความเห็นคลาดเคลื่อน ผิดธรรมดาผิดวินัย จนเป็นความเห็นผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง ที่เรียกว่า “วิปตาส ๔” ดังนี้

“วิปาส ๔” หมายถึง ความรู้เห็นคลาดเคลื่อน ความรู้เข้าใจผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง ได้แก่

- (๑) “สัญญาวิปาส” คือ สัญญาคลาดเคลื่อน หมายถึงผิดพลาดจากความเป็นจริง เช่น “คนตกใจเห็น เชือกเป็นงู”
- (๒) “จิตตวิปาส” คือ จิตคลาดเคลื่อน ความคิดผิดพลาดจากความเป็นจริง เช่น “คนบ้าคิดเอาหญ้า เป็นอาหาร”
- (๓) “ทัญญูวิปาส” คือ ทัญญูคลาดเคลื่อน ความเห็นผิดพลาดจากความเป็นจริง โดยเฉพาะเชื่อถือไป ตาม “สัญญาวิปาส” หรือ “จิตตวิปาส” นั้น เช่น มี “สัญญาวิปาส” เห็น “เชือกเป็นงู” แล้วเกิด “ทัญญูวิปาส” เชื่อหรือลงความเห็นว่า “ที่บริเวณนั้นมีงูหุบ” หรือมี “จิตตวิปาส” ว่า “ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นต้องมีผู้สร้าง” จึงเกิด “ทัญญูวิปาส” ว่า “แผ่นดินไหวเพราะเทพเจ้าบันดาล”
- (๔) วิปาส ๓ ระดับนี้ ที่เป็นพื้นฐาน เป็นไปใน ๔ ด้าน คือ
 - (๑) วิปาสในสิ่งที่ไม่เที่ยง ว่าเที่ยง
 - (๒) วิปาสในสิ่งที่เป็นทุกข์ ว่าสุข
 - (๓) วิปาสในสิ่งที่ไม่เป็นตัวตน ว่าตัวตน
 - (๔) วิปาสในสิ่งที่ไม่งาม ว่างาม

เพราะฉะนั้น การจะเชื่อมโยง “อวิชา” จนเกิดความรู้เห็นว่า “อวิชาเป็นเหตุแห่งทุกข์” ได้นั้น จึงไม่ใช่เรื่องที่จะคิดไตร่ตรองหรือพิจารณาได้ง่ายๆ จึงคิดว่า “ไม่น่ามีทุกข์” แต่ในขณะที่เดียวกัน “ก็พยายามหนีให้พ้นจากสภาพแห่งทุกข์ทั้งหลายนั้น” ทำได้แค่การดับทุกข์ทางกาย “ทุกข์กาย” บางส่วนเท่านั้น ที่เน้นเพียงอาหาร เครื่องดื่ม ยา ที่พักอาศัย ที่บันเทิงพักผ่อน (สถานเริงรมย์เพื่อทรมานตนเองยามค่ำคืน) ซึ่งก็เป็นความรู้เห็นยังคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง เพราะความไม่รู้แจ้งเห็นจริงเหมือนเดิม จึงยังไม่เข้าใจถึง “สภาพแห่งทุกข์” กับ “สาเหตุแห่งทุกข์” ในเวลาเดียวกัน บางคนอ่านแล้วฟังแล้ว เข้าใจดีตามตัวหนังสือ แต่ไม่เกิดปัญญาเห็นธรรมได้ เปรียบเสมือน “สี่ขอให้ควายฟัง” เพราะเป็นควายก็โง่ตามภาษาควาย ความจริงควายบางตัวฉลาดกว่าคน เพราะโถนาเป็น ไม่เอาเปรียบเจ้าของนา ควายมีเมตตามากกว่าคน คนเอารัดเอาเปรียบและเบียดเบียนควาย แถบยังกินข้าวทิ้งๆ ขว้างๆ ไร่สามัญญ์สำนึกในคุณค่าของข้าว ชานา และควาย (ตอนนี้ควายได้แปลงร่างกลายเป็นรถไถให้ทันสมัย โดยชานาโง่ว่าทำนาได้เยอะจะรวย เกิดกิเลสให้พวกโรงสีข้าวหลอกเล่นไปวันๆ เท่านั้น เพราะไม่เชื่อควาย แต่ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า “ควายเป็นควายพระโพธิสัตว์” แต่ประการใด ที่จะมาทำหน้าที่บรมคนให้เป็นมนุษย์) ดังนั้น คำว่า “ทุกข์” จึงเป็นคำแรกสุดที่พุทธศาสนิกชนผู้เป็นชาวพุทธจริงๆ ต้องเข้าใจอย่างถ่องแท้ลึกซึ้ง จนถึงขั้นรู้เห็นว่า “ทุกข์เป็นทุกข์จริง” ที่ประกอบด้วย ปัญญาเห็นธรรมตามความเป็นจริงที่ถูกต้อง รู้เห็นที่ไปที่มาสาเหตุและผลแห่งทุกข์ได้จริง ไม่รู้เห็นทุกข์จะหนีไปบวช ก็สูญเปล่าเวลาชีวิตไปเปล่า จะไปถือศีลภาวนาก็สูญเปล่า เพราะเป็นความเชื่อ ความศรัทธาที่ขาดปัญญาและเหตุผลที่ถูกต้อง จึงพากันชักชวนกันวิบัติสามัคคี อย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ปฏิบัติธรรมแล้วไม่เกิดปัญญา จึงได้บาปมากกว่าบุญ เพราะไม่ได้ใช้ปัญญาคิดไตร่ตรองอย่างถูกวิธี ถ้าคิดผิด

ก็ย่อมทำผิดเป็นเงาตามตัว ยิ่งคิดไม่เป็น คิดไม่ออก บอกไม่ถูก เช่น ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก ขึ้น
 กากทั้งหลาย โดยคิดว่าตนเองเรียนมากกว่าคนอื่น (ประมาทปัญญาผู้อื่น---บาป) ทั้งที่พากันเรียนผิดวิธี ไม่
 จริงจังตามต้นฉบับแหล่งที่มาของอารยธรรมแบบตะวันตกนี้ พวกเขาเป็นนักปราชญ์ที่แท้จริง ไม่ใช่พวก
 รับจ้างทำงานที่ไร้อุดมการณ์ เพราะคิดไม่เป็นอีกเช่นกัน “อวิชชากินหัว” แล้วยังบ้าว่าตนฉลาดกว่าคนอื่น ผู้
 ปฏิบัติธรรมต้องพิจารณาคนเหล่านี้เป็นพิเศษ เพราะทะนงตนในทางที่ผิด เพราะความไม่รู้จริง บ้านเมืองเรา
 จึงเจริญไม่ทัดเทียมกับข้างบ้าน ตอนนี้จะล่าหลังพวงท้ายขบวน อันเป็นที่น่าอับอาย พวกเราทำหน้าที่ของ
 ตนเองไม่สมบูรณ์ ไม่รู้จักจริงในหน้าที่ โดยเริ่มตั้งแต่ความที่ต้องเกิดมาเป็นคน ก็ยังไม่รู้ว่าทำไมถึงเป็นคน
 ทำไมไม่เป็นหมาหรือแมว เป็นต้น ในทางธรรม เมื่อไหร่ที่ยังเกิดเป็นคน หมายถึง “**กองทุกข์ได้เกิดขึ้นแล้ว
 ตั้งแต่เกิด**” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าคงไม่ตรัสเล่นให้เสียเวลาของพระองค์ คนฉลาดจริงๆ ก็ย่อมฟังเข้าใจ เกิด
 “ดวงตาเห็นธรรม” คนโง่มันก็คือคนโง่ คิดยังงี้ก็คิดไม่ออก “**มีดแปดด้านแปดทิศ ไม่ว่าสวรรค์หรือนรกพัง
 ลงมารวมกันหมด เห็นนรกเป็นสวรรค์ และเห็นสวรรค์เป็นนรก**” ฉะนั้น ผู้เกลียดในทุกข์ทั้งหลาย ย่อมเกิด
 ความความผาสุก ดังเช่น “**ข้อธรรม – ว่าด้วยความผาสุก**” (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส เล่ม ๕
 ภาค ๒ - หน้า 583 – 584 FILE 66) ต่อไปนี้

ว่าด้วยความผาสุก

[๕๒๕] คำว่า “ผู้เกลียด” ในคำว่า “**ความผาสุก และธรรมตามสมควรนั้น ของ ภิกษุผู้เกลียด**” ความ
 ว่า ผู้เกลียด ผู้ถืออด ผู้เอือมระอา ด้วยชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส
 ทุกข์ในนรก ทุกข์ในดิรัจฉานกำเนิด ทุกข์ในเปรตวิสัย ทุกข์ในมนุษย์ ทุกข์มีความเกิดในครรภ์เป็น
 มूल ทุกข์มีความตั้งอยู่ในครรภ์เป็นมूल ทุกข์มีความคลอออกจากครรภ์เป็นมूल ทุกข์ที่ติดตามสัตว์ผู้เกิด
 ทุกข์อันเนื่องแต่ผู้อื่นแห่งสัตว์ผู้เกิด ทุกข์เกิดแต่ความขวนขวายของตน ทุกข์เกิดแต่ความขวนขวาย
 ของผู้อื่น ทุกข์ที่เกิดแต่ทุกขเวทนา (ทุกขเวทนามีในกายและใจ) ทุกข์เกิดแต่สังขาร ทุกข์เกิดแต่
 ความแปรปรวน ทุกข์เพราะโรคจักษุ ทุกข์เพราะโรคหู ทุกข์เพราะโรคจมูก ทุกข์เพราะโรคลิ้น ทุกข์
 เพราะโรคกาย ทุกข์เพราะโรคศิรษะ ทุกข์เพราะโรคในหู ทุกข์เพราะโรคปาก ทุกข์เพราะโรคฟัน
 โรคไธ โรคหืด โรคไขหวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่อมซึม โรคในท้อง โรคลมสลับ โรคบิด โรคจุก
 เสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมองคร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหืดเปื่อย โรคหืดด้าน
 โรคหูด โรคสะลอก โรคคุดทะราด โรคอาเจียนโลหิต โรคดีกำเร็บ โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง
 โรคริดสีดวง อาพาธมิดีเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน
 อาพาธสันนิบาต อาพาธเกิดแต่ฤดูแปรปรวน อาพาธเกิดแต่การบริหารไม่สม่ำเสมอ อาพาธเกิดแต่
 ความเพียรเกินกำลัง อาพาธเกิดแต่วิบากของกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความระหาย
 ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ทุกข์เกิดแต่ความสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เสือกคลาน
 ทุกข์เพราะมารดาตาย ทุกข์เพราะบิดาตาย ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชายตาย ทุกข์เพราะพี่หญิงน้องหญิง
 ตาย ทุกข์เพราะบุตรตาย ทุกข์เพราะธิดาตายทุกข์เพราะความฉิบหายแห่งญาติ ทุกข์เพราะความฉิบ

หายแห่งโรคทรัพย์ ทุกข์เพราะความฉิบหายอันเกิดแต่โรค ทุกข์เพราะความฉิบหายแห่งศีล ทุกข์
เพราะความฉิบหายแห่งทักขณู เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “ผู้เกลียด”

ด้วยเหตุนี้ คำว่า “ทุกข์” จึงหมายถึงนิยามหรือไวพจน์ตามที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ เพราะทุกข์ไม่ใช่เพียงว่าทุกข์คำ
นี้คำเดียว แต่มีหลายนัยรวมกัน คนคิดอย่างมีอนาคตย่อมคิดได้กว้างได้ลึกซึ่งไม่ติดขัดในระบบความคิด
เพราะการคิดไม่ได้ยอมทำให้เกิดความบกพร่องติดขัดในกระบวนการคิด เกิดความสับสน วุ่นวาย ชัดเคือง
และฟุ้งซ่าน ก็เป็นทุกข์อีกเช่นเดิม เอาตามนับที่กล่าวไว้ข้างต้น ทุกข์มีหลายคำ มีหลายความหมาย มีหลาย
นิยาม กว่าจะจะเป็นความรู้เห็นเข้าใจว่า “เป็นทุกข์” ถ้าไม่เข้าใจคำว่า “ทุกข์” ก็คงไม่มีเหตุผลอะไรที่จะต้องมา
ปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิ มาทำบุญทำทานที่วัด ขอเพียงอย่างเดียว ให้ทั้งผู้ทำบุญกับผู้รับบุญมีจิตใจบริสุทธิ์ทั้ง
สองฝ่าย บุญนี้ย่อมสมประสงค์ทั้งผู้ให้และผู้รับ ถ้าผู้รับทำเป็นตาเหลือก (สมมติสงฆ์) และผู้ให้ทำเป็นสงฆ์
ใช้พระจริงไหม หรือไม่ใช้ แบบนี้ไม่ได้บุญทั้งคู่ กลายเป็นคนคติ ๒ อย่าง ที่เป็น “ทุกคติ” คือ (๑) “นिरยะ” (ข้อ
๑ ในอบายภูมิ ๔) คือ นรก สภาวะหรือที่อันไม่มีความสุขความเจริญ ภาวะเร่าร้อนกระวนกระวายกับ (๒)
“ดิรัจฉานโยนิ” (ข้อ ๒ ในอบายภูมิ ๔) คือ กำเนิดดิรัจฉาน พวกมีดมัวโง่เขลา

ในพระธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ประการ นั้น ข้อธรรมย่อข้อแรก คือ
เรื่องทุกข์ ที่เรียกว่า “ทุกข์อริยสัจ” ที่แสดงนัยรวมถึงเรื่องกรรม คือ “กฎแห่งกรรม-กฎแห่งกรรมของตน”
(กฎกรรมของสัตว์-กัมมัสสกตาของตน) คือ การเห็นกรรมที่ประกอบด้วยเจตนา (ความนึกคิดในใจ
ที่สพรคด้วยกิเลสต้นเหตุเพราะความไม่รู้แห่งอวิชชา) ทั้งในอดีตที่รับกรรมในปัจจุบัน (ระลึกชาติได้ = บุญ
เพนิวาसानุสสติญาณ-นามรูปปริจเฉทญาณ) และในปัจจุบันที่จะรับกรรมในอนาคต นั่นคือ มีปัญญาหยั่งรู้
เรื่องวิภูฏะทั้ง ๓ (ไตรวิภูฏ) ได้แก่ (๑) *วงเวียนกิเลส* (๒) *วงเวียนกรรม* (๓) *วงเวียนวิบาก* ที่เกิดขึ้นหมุนเวียน
ในสังสาระไม่สิ้นสุด เพราะความไม่รู้แห่งอวิชชา กับความหลงแห่งโมหะ ด้วยความไม่มีความเพียร ไม่มี
สติสัมปชัญญะ ไม่มีอุเบกขา จึงพิจารณาธรรมทั้งหลายไม่เข้าใจ ปัญญาเห็นธรรมในวิภูฏะแห่งสังสาระนั้น
เพราะทำ “โยนิโสมนสิการ” ทั้งปัญญาสามัญและปัญญาวิปัสสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรู้เห็นในเรื่อง “กฎ
แห่งกรรม” กับ “กัมมัสสกตาของตน” ที่ยึดความเชื่อ ความศรัทธา ความเลื่อมใส ในข้อปฏิบัติธรรมที่ปฏิบัติ
อยู่ว่าเป็นจริงตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เชื่อใน “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” ได้แก่ ชั้น ๕
อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ปฏิจจสมุปป็นธรรมทั้งหลาย ได้แก่
อัทธา ๓ สังขเป ๔ สนธิ ๓ วิภูฏะ ๓ อาการ ๒๐ มूल ๒ รวมทั้ง กฎแห่งกรรม และ กฎกัมมัสสกตาแห่งตน
รวมสรุปความโดยย่อ ไม่ว่าจะ เป็น บรรดาญาณต่อไปนี้

- (๑) “นามรูปปริจเฉทญาณ” (ข้อ ๑ ในญาณ ๑๖) คือ ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูป คือ รู้ว่าสิ่ง
ทั้งหลายมีแต่รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็น
นามธรรม รวมกับ “ปุพเพนิวาसानุสสติญาณ” (ข้อ ๑ ในวิชา ๓) คือ ญาณเป็นเหตุระลึกขั้นที่
อาศัยอยู่ในก่อนได้ ระลึกชาติได้

- (๒) “ปัจฉยปริคคหญาณ” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖) คือ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป คือรู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตาม แนวปฏิจางสมุพบาท ก็ดี ตามแนวกฎแห่งกรรมก็ดี ตามแนววิภูฏะ ๓ ก็ดี เป็นต้น รวบรวม “จตุปปาตญาณ–ทิพพจักขุญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชชา ๓) ญาณกำหนดรู้จตุติและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย
- (๓) “สัมมสนญาณ” (ข้อ ๓ ในญาณ ๑๖) คือ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดยไตรลักษณ์ คือ ยกรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน รวมทั้ง “อาสวัภยญาณ” (ข้อ ๓ ในวิชชา ๓) คือ ญาณหยั่งรู้ใน ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ ความตรัสรู้ถึงนิพพาน เช่นกัน ญาณนี้จะเกิดขึ้นในขณะที่เจริญ “มรรคญาณ–ผลญาณ” (ข้อ ๑๔–๑๕ ในญาณ ๑๖ เท่านั้น ซึ่งอยู่ ถัดจาก “วิปัสสนาญาณ ๕” (ข้อ ๔–๑๒ ในญาณ ๑๖) ซึ่งจะเชื่อมโยงกับ “ปัจจเวกขณะญาณ” (ข้อ ๑๖ ในญาณ ๑๖)

ปัญญาวิปัสสนาทั้งหลายข้างต้นนี้ จะเกิดขึ้นในขณะที่จิตเป็น “จตุตถฌาน” (อุเบกขา–เอกัคคตา) เท่านั้น ซึ่งเป็นจิตที่อยู่ในขั้นบริสุทธิ์มากที่สุด คือ “จิตประภัสสร” ยิ่งกว่า ปฐมฌาน ทุติยฌาน หรือ ตติยฌาน แต่ปัญญา สามีญและปัญญาวิปัสสนานั้น กำลังทำความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับ “ทุกข์–ทุกข์สังข–ทุกข์อริยสังข” ที่เรียกว่า “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” คือ การรู้เห็นทั้ง “ทุกข์–ทุกข์สังข–ทุกข์อริยสังข” และ “สมุทัย–สมุทัยสังข–ทุกข์สมุทัยอริยสังข” ในเวลาเดียวกัน เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นธรรมในส่วนนี้มากที่สุด ให้พิจารณา “คำนิยาม แห่งทุกข์” ดังต่อไปนี้

ว่าด้วย นิยามความหมายของคำว่า “ทุกข์”

ในลำดับต่อไปนี้ ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำนิยามของ คำว่า “ทุกข์” อันเกี่ยวเนื่องอยู่กับ หลักธรรม “อริยสังข ๔” ซึ่งมีลักษณะ ๖ ประการ ดังรายละเอียด ดังนี้

๑. ทุกข์อุปาทานขันธ ๕

“ทุกข์” หมายถึง ความทุกข์ สภาพที่ทน ได้ยาก สภาพที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและ ความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง หรือกล่าวโดยย่อ คือ “อุปาทานขันธ ๕ เป็น ทุกข์” หรือ “ทุกข์ทั้งปวง”

๒. ทุกขตา ๓

“ทุกขตา ๓” หมายถึง ความเป็นทุกข์ ภาวะแห่งทุกข์ สภาพทุกข์ ความเป็นสภาพที่ทน ได้ยากหรือคง อยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ได้แก่

- (๑) ทุกขทุกขตา คือ สภาพทุกข์หรือความเป็นทุกข์ เพราะทุกข์ ได้แก่ ทุกขเวทนาทางกายก็ตาม ใจก็ ตาม ซึ่งเป็นทุกข์อย่างที่เข้าใจสามัญ ตรงตามชื่อ ตามสภาพ
- (๒) วิปริณามทุกขตา คือ ความเป็นทุกข์เพราะความแปรปรวน ได้แก่ ความสุข ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด ความทุกข์ เมื่อความสุขต้องเปลี่ยนแปลงแปรไปเป็นอย่างอื่น
- (๓) สังขารทุกขตา คือ ความเป็นทุกข์เพราะเป็นสังขาร ได้แก่ ตัวสภาวะของสังขาร หมายถึง สิ่งทั้ง ปวงซึ่งเกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป ทำให้คงสภาพอยู่ไม่ได้ พร่องอยู่เสมอ และให้เกิดทุกข์แก่ผู้ยึดถือด้วยอุปาทาน

๓. ทุกขอริยสังข์

- (๑) “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ ทุกขอริยสังข์ เป็นไฉน”

แม้ชาติก็เป็นทุกข์

แม้ชราก็เป็นทุกข์

แม้มรณะก็เป็นทุกข์

แม้โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็เป็นทุกข์

แม้ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์

แม้ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์

แม้ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ในสิ่งนั้นก็ เป็นทุกข์

โดยย่อ “อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์”

- (๒) “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ ชาติ เป็นไฉน”

ความเกิด ความบังเกิด ความหยั่งลงเกิด เกิดจำเพาะ ความปรากฏแห่งชั้น ๓ ความได้

อายตนะครบ ในหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันนี้เรียกว่า “ชาติ”

- (๓) “ก็ ชรา เป็นไฉน”

ความแก่ ภาวะของความแก่ ฟันหลุด ผมหงอก หน้าเป็นเกลียว ความเสื่อมแห่งอายุ ความ

แก่งอมแห่งอินทรีย์ ที่เกิดขึ้นในหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันนี้เรียกว่า “ชรา”

- (๔) “ก็ มรณะ เป็นไฉน”

ความเคลื่อน ภาวะของความเคลื่อน ความแตกทำลาย ความหายไป มฤตยู ความตาย ความ

ทำกาละ ความทำลายแห่งชั้น ๓ ความทอดทิ้งซากศพไว้ ความขาดพินแห่ง “ชีวิตินทรีย์”

จากหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ อันนี้เรียกว่า “มรณะ”

(๕) “ที่ โสกะ เป็น โฉน”

ความแห้งใจ กิริยาที่แห้งใจ ภาวะแห่งบุคคลผู้แห้งใจ ความผาก ณ ภายใน ความแห้งผาก ณ ภายใน ของบุคคลผู้ประกอบด้วยความพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ถูกรุขรม คือ ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว อันนี้เรียกว่า “โสกะ”

(๖) “ที่ ปริเทวะ เป็น โฉน”

ความคร่ำครวญ ความร่ำไรราพัน กิริยาที่คร่ำครวญ กิริยาที่ร่ำไรราพัน ภาวะของบุคคลผู้ร่ำราพัน ของบุคคลผู้ประกอบด้วยความพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ถูกรุขรม คือ ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว อันนี้เรียกว่า “ปริเทวะ”

(๗) “ที่ ทุกข์ เป็น โฉน”

ความลำบากทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์อันไม่ดีที่เป็นทุกข์เกิดแต่กายสัมผัส อันนี้เรียกว่า “ทุกข์”

(๘) “ที่ โทมณัส เป็น โฉน”

ความทุกข์ทางจิต ความไม่สำราญทางจิต ความเสวยอารมณ์อันไม่ดีที่เป็นทุกข์เกิดแต่มนัสสัมผัส อันนี้เรียกว่า “โทมณัส”

(๙) “ที่ อุปายาส เป็น โฉน”

ความเค้น ความคับเค้น ภาวะของบุคคลผู้เค้น ภาวะของบุคคลผู้คับเค้น ของบุคคลผู้ประกอบด้วยความพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ถูกรุขรม คือ ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว อันนี้เรียกว่า “อุปายาส”

(๑๐) “ที่ ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ เป็น โฉน”

ความประสพ ความพรั่งพร้อม ความร่วม ความระคน ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ หรือด้วยบุคคลผู้ปรารถนาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ปรารถนาสิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาความไม่ผาสุก ปรารถนาความไม่เกษมจากโยคะ (กิเลสที่ทำให้จิตเศร้าหมอง) ซึ่งมีแก่ผู้นั้น อันนี้เรียกว่า “ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์”

(๑๑) “ที่ ความพลัดพรากจากสิ่งรักก็เป็นทุกข์ เป็น โฉน”

ความไม่ประสพ ความไม่พรั่งพร้อม ความไม่ร่วม ความไม่ระคน ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หรือด้วยบุคคลผู้ปรารถนาสิ่งที่เป็นประโยชน์ ปรารถนาสิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาความผาสุก ปรารถนาความเกษมจากโยคะ คือ มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่หญิง น้องหญิง มิตร อมาตย์ หรือญาติโลหิต ซึ่งมีแก่ผู้นั้น อันนี้เรียกว่า “ความพลัดพรากจากสิ่งรักก็เป็นทุกข์”

(๑๒) “ที่ ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ในสิ่งนั้นก็**เป็นทุกข์** เป็นโณน”

ความปรารถนาข้อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มี “**ความเกิด**” เป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า ขอเราไม่พึงมี “**ความเกิด**” เป็นธรรมดา ขอ “**ความเกิด**” อย่ามาถึงเราเลย ข้อนั้นสัตว์ไม่พึงได้สมความปรารถนา แม้ข้อนี้ก็เรียกว่า “**ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ในสิ่งนั้นก็**เป็นทุกข์**”**

ความปรารถนาข้อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มี “**ความแก่**” เป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า ขอเราไม่พึงมี “**ความแก่**” เป็นธรรมดา ขอ “**ความแก่**” อย่ามาถึงเราเลย ข้อนั้นสัตว์ไม่พึงได้สมความปรารถนา แม้ข้อนี้ก็เรียกว่า “**ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ในสิ่งนั้นก็**เป็นทุกข์**”**

ความปรารถนาข้อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มี “**ความเจ็บ**” เป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า ขอเราไม่พึงมี “**ความเจ็บ**” เป็นธรรมดา ขอ “**ความเจ็บ**” อย่ามาถึงเราเลย ข้อนั้นสัตว์ไม่พึงได้สมความปรารถนา แม้ข้อนี้ก็เรียกว่า “**ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ในสิ่งนั้นก็**เป็นทุกข์**”**

ความปรารถนาข้อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มี “**ความตาย**” เป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า ขอเราไม่พึงมี “**ความตาย**” เป็นธรรมดา ขอ “**ความตาย**” อย่ามาถึงเราเลย ข้อนั้นสัตว์ไม่พึงได้สมความปรารถนา แม้ข้อนี้ก็เรียกว่า “**ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ในสิ่งนั้นก็**เป็นทุกข์**”**

ความปรารถนาข้อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้มี “**โสภปริเทวทุกขโทมนัสสุปายาส**” เป็นธรรมดา อย่างนี้ว่า ขอเราไม่พึงมี “**โสภปริเทวทุกขโทมนัสสุปายาส**” เป็นธรรมดา ขอ “**โสภปริเทวทุกขโทมนัสสุปายาส**” อย่ามาถึงเราเลย ข้อนั้นสัตว์ไม่พึงได้สมความปรารถนา แม้ข้อนี้ก็เรียกว่า “**ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ในสิ่งนั้นก็**เป็นทุกข์**”**

(๑๓) “ที่ โดยย่อ **อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์** เป็นโณน”

อุปาทานขันธ คือ การยึดถือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เหล่านี้เรียกโดยย่อว่า “**อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์**”

(๑๔) “ดูกรภิกษุทั้งหลาย อันนี้เรียกว่า “**ทุกขอริยสังข์**”

๔. ทุกขญาณ

สติปัญญาญาณในการหยั่งรู้ควรรู้ยิ่งในสภาพแห่งความทุกข์ที่จะเกิดขึ้น ได้แก่

- (๑) ความเกิดขึ้นเป็นทุกข์ ความไม่เกิดขึ้นเป็นสุข
- (๒) การเป็นไปเป็นทุกข์ ความไม่เป็นไปเป็นสุข
- (๓) ความมีเครื่องหมายเป็นทุกข์ ความไม่มีเครื่องหมายเป็นสุข
- (๔) ความประมวลมาเป็นทุกข์ ความไม่ประมวลมาเป็นสุข
- (๕) ความสืบต่อเป็นทุกข์ ความไม่สืบต่อเป็นสุข
- (๖) ความบังเกิดเป็นทุกข์ ความไม่บังเกิดเป็นสุข
- (๗) ความอุบัติเป็นทุกข์ ความไม่อุบัติเป็นสุข
- (๘) ความเกิดเป็นทุกข์ ความไม่เกิดเป็นสุข
- (๙) ความแก่เป็นทุกข์ ความไม่แก่เป็นสุข
- (๑๐) ความเจ็บป่วยเป็นทุกข์ ความไม่เจ็บป่วยเป็นสุข
- (๑๑) ความตายเป็นทุกข์ ความไม่ตายเป็นสุข
- (๑๒) ความเศร้าโศกเป็นทุกข์ ความไม่เศร้าโศกเป็นสุข
- (๑๓) ความรำพันเป็นทุกข์ ความไม่รำพันเป็นสุข
- (๑๔) ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ความไม่คับแค้นใจเป็นสุข

๕. ทุกข์มากับความเพลิดเพลิน

- (๑) ผู้มีทุกข์ นั้นแหละ จึงมีความเพลิดเพลิน
- (๒) ผู้มีความเพลิดเพลินนั้นแหละ จึงมีทุกข์
- (๓) ภิกษุยอมเป็นผู้ไม่มีความเพลิดเพลิน ไม่มีทุกข์
- (๔) ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด ผู้มีอายุ

๖. ทυχ์ติดตามนรชนผู้เขลา

ทυχ์ย่อมติดตามนรชนผู้เขลานั้นไป ได้แก่

- (๑) ทυχ์ คือ ชาติทυχ์ ชาติทυχ์ พยาธิทυχ์ มรณทυχ์ ความโศก ร่ำไร ลำบากกาย ทυχ์ใจ ความแค้นใจ
- (๒) ทυχ์ คือ ความเกิดในนรก ความเกิดในกำเนิดเดียรัจฉาน ความเกิดในวิสัยเปรต ความเกิดในมนุษย์ ความเกิดในครรภ์เป็นมุล ความคลอดจากครรภ์เป็นมุล
- (๓) ทυχ์ คือ ทυχ์ที่ติดตามสัตว์ที่เกิดแล้ว (อกุศลวิบาก) ทυχ์อันเนื่องแต่ผู้อื่นแห่งสัตว์ที่เกิดแล้ว ทυχ์อันเกิดแต่ความขวนขวายของตน ทυχ์อันเกิดแต่ความขวนขวายของคนอื่น ทυχ์อันเกิดแต่เวทนา ทυχ์อันเกิดแต่สังขาร ทυχ์อันเกิดแต่ความแปรปรวน
- (๔) ทυχ์เกิดจากโรค โรคทางจักขุ โรคทางโสต โรคทางฆานะ โรคทางชีวหา โรคทางกาย โรคทางศีระยะ โรคทางหู โรคทางปาก โรคทางพิน โรคไอ โรคหืด โรคไข้หวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่องซึม โรคในท้อง โรคลมสลบ โรคบิด โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคจี้กลาก โรคมอกร้อ โรคบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิดคัน โรคคุดทะราดหูด โรคละลอก โรคคุดทะราดบวม โรคอาเจียนโลหิต โรคดีเดือด โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาธสันนิบาต อาพาธเกิดแต่ฤดูแปรปรวน อาพาธเกิดแต่บริหารไม่สม่าเสมอ อาพาธเกิดแต่ความเพียรเกิดกำลัง อาพาธเกิดแต่วิบากของกรรม (รวมทั้งโรคภัยไข้เจ็บใหม่ๆ ในปัจจุบัน)
- (๕) ทυχ์เกิดแต่ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ
- (๖) ทυχ์เกิดแต่สัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน
- (๗) ทυχ์เพราะความตายแห่งมารดา ทυχ์เพราะความตายแห่งบิดา ทυχ์เพราะความตายแห่งพี่ชายและน้องชาย ทυχ์เพราะความตายแห่งพี่สาวและน้องสาว ทυχ์เพราะความตายแห่งบุตร ทυχ์เพราะความตายแห่งธิดา
- (๘) ทυχ์เพราะความฉิบหายแห่งญาติ ทυχ์เพราะความฉิบหายแห่งโภคทรัพย์ ทυχ์เพราะความฉิบหายอันเกิดแต่โรค ทυχ์เพราะความฉิบหายแห่งศีล ทυχ์เพราะความฉิบหายแห่งทัญญู
- (๙) ทυχ์เหล่านี้ ย่อมติดตามบุคคลผู้เขลาแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “ชีวิตมีอันตรายเพราะทυχ์ย่อมติดตามไป” (เนื่องจากยึดมั่นและมาเกิดในสังสารวัฏฏ์)

เพื่อให้เข้าใจดียิ่งขึ้นอีกในเรื่อง “ทุกข์” ให้ลองพิจารณาบทสวดต่อไปนี้

สังเวคปริกิตตนาปาฐะ (บทสวดมนต์)

อิธะ ตะถาคะโต โลกเก อูปปันโน

พระตถาคตเจ้าเกิดขึ้นแล้ว ใน โลกนี้

อะระหัง สัมมาสัมพุทธโธ

เป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้เองได้โดยพระองค์เอง

ธัมโม จะ เทสิโต นียยานิโก

และพระธรรมที่ทรงแสดง เป็นธรรมเครื่องออกจากทุกข์

อุปะสะมิโก ปะรินิพพานิโก

เป็นเครื่องสงบกิเลส เป็นไปเพื่อปรีนิพพาน

สัมโพธะคามิ สุกะตัมปะเวทิตโต

เป็นไปเพื่อความรู้พร้อม เป็นธรรมที่พระสุคตประกาศ

มะยันตัง ธัมมัง สุตตวา เอวัง ชานามะ

พวกเราเมื่อได้ฟังธรรมนั้นแล้ว จึงได้รู้อย่างนี้ว่า

ชาติปี ทุกขา

แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์

ชะราปี ทุกขา

แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์

มะระณัมปี ทุกขัง

แม้ความตายก็เป็นทุกข์

โสกะปะริเทวะทุกขะ โทมะนัสสุปายาสาปี ทุกขา

แม้ความโศก ความรำไรรำพัน ความไม่สบายกาย

ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ก็เป็นทุกข์

อัมปิเยหิ สัมปะโยโค ทุกโข

ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นทุกข์

ปิเยหิ วิปะโยโค ทุกโข

ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นทุกข์

ยัมปิจัจัง นะ ละภะติ ตัมปี ทุกขัง

มีความปรารถนาสิ่งใด ไม่ได้สิ่งนั้น นั่นก็เป็นทุกข์

สังจิตเตนะ ปญฺจุปาทานักขันธา ทุกขา

ว่าโดยย่อ อุปาทานขันธทั้ง ๕ เป็นตัวทุกข์

เสยยะถิทัง

ได้แก่ สิ่งเหล่านี้ คือ

รูปูปาทานักขันโธ

ขันธ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ รูป

เวทะนูปาทานักขันโธ

ขันธ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ เวทนา

สัจญูปาทานักขันโธ

ขันธ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ สัจญา

สังขารูปาทานักขันโธ

ขันธ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ สังขาร

วิญญาณูปาทานักขันโธ

ขันธ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ วิญญาณ

เยสัง ปะริญญาเย

เพื่อให้สาวกกำหนดรอบรู้อุปาทานขันธ เหล่านี้เอง

ธะระมาโน โส ณะคะวา

จึงพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่

เอวัง พะหุลัง สาวะเก วินติ

ย่อมทรงแนะนำสาวกทั้งหลาย เช่นนี้เป็นส่วนมาก

เอวัง ภากา จะ ปะนัสสะ ณะคะวะ โธ สาวะเกสุ

อะนุสาสะนี พะหุลา ปะวัตตะติ

อนึ่ง คำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ย่อมเป็นไป

ในสาวกทั้งหลาย ส่วนมาก มีส่วนคือ การจำแนกอย่าง

รูปร่าง อะนิจจัง

รูปไม่เที่ยง

เวทนา อะนิจจา

เวทนาไม่เที่ยง

สัจญา อะนิจจา

สัจญาไม่เที่ยง

สังขารา อะนิจจา

สังขารไม่เที่ยง

วิญญานัง อะนิจจัง

วิญญาณไม่เที่ยง

รูปัง อนัตตา

รูปไม่ใช่ตัวตน

เวทนา อนัตตา

เวทนาไม่ใช่ตัวตน

สัญญา อนัตตา

สัญญาไม่ใช่ตัวตน

สังขาร อนัตตา

สังขารไม่ใช่ตัวตน

วิญญาณัง อนัตตา

วิญญาณไม่ใช่ตัวตน

สัพเพ สังขาร อนิจจา

สังขารทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง

สัพเพ ธัมมา อนัตตา ติ

ธรรมทั้งหลายทั้งปวง ไม่ใช่ตัวตน ดังนี้

เต (ตา) มะยัง โอตินณามมะหะ

พวกเราทั้งหลายเป็นผู้ถูกรอบงำแล้ว

ชาติยา

โดยความเกิด

ชะรามะระณณะ

โดยความแก่ และความตาย

โสเกหิ ปะริเวเหหิ ทุกเขหิ โทมะนัสเสหิ อุปายาเสหิ

โดยความโศก ความร่ำไรร่ำพัน ความไม่สบายกาย

ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ทั้งหลาย

ทุกโขติณณา

เป็นผู้ถูกความทุกข์ หยั่งเอาแล้ว

ทุกกะปะเรตา

เป็นผู้ถูกความทุกข์ เป็นเบื้องหน้าแล้ว

อปปะวะนามิมัสสะ เกวะลัสสะ ทุกขักขันธัสสะ อันตะกิริยา ปัญญาเยถาคิ

ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏชัดแก่เราได้

(สำหรับพระภิกษุสาวค)

จิระประรินิพพุตัมปี ตัง ภะคะวันตัง อุททิสสะ อะระหังตัง สัมมาสัมพุทฐัง
เราทั้งหลาย อุทิศเฉพาะพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบ
โดยพระองค์เอง แม้ปรินิพพานนานแล้ว พระองค์นั้น

สัททา อะการัสสะมา อะนะการิยัง ปัพพะชิตา

เป็นผู้มีศรัทธา ออกบวชจากเรือน ไม่เกี่ยวข้องกับค้ำเรือนแล้ว

คัสสะมิง ภะคะวาติ พรหมะจะริยัง จะรามะ

ประพฤติอยู่ซึ่งพรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น

ภิกขุณัง ลิกขาสาชีวะ สะมาปันนา

ถึงพร้อมด้วยสิกขาและธรรมเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ ของภิกษุทั้งหลาย

(สามเณร เปลี่ยน “ภิกขุณัง” เป็น “สามเณรานัง”)

ตัง โน พรหมะจะริยัง อิมัสสะ เกวัสสะ ทุกขัก ขันธัสสะ อันตะกิริยาเย สังวัตตะตุ

ขอให้พรหมจรรย์ของเราทั้งหลายนั้น

จงเป็นไปเพื่อการทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ เทอญ

(สำหรับคฤหัสถ์สาวค)

จิระประรินิพพุตัมปี ตัง ภะคะวันตัง สาระนัง คะตา

เราทั้งหลายผู้ถึงแล้วซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า

แม้ปรินิพพานนานแล้ว พระองค์นั้น เป็นสรณะ

ธัมมัญจะ สังฆัญจะ

ถึงพระธรรมด้วย ถึงพระสงฆ์ด้วย

คัสสะ ภะคะวาโต สาสะนัง ยะถาสะติ ยะถาพะลัง มะนะสิกะ โรมะ อะนะปะฏิปัทตมะ

จะทำในใจอยู่ ปฏิบัติตามอยู่ ซึ่งคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ตามสติกำลัง

สา สา โน ปะฏิปัตติ

ขอให้ความปฏิบัตินั้นๆ ของเราทั้งหลาย

อิมัสสะ เกวะลัสสะ ทุกขักขันธัสสะ อันตะกิริยาเย สังวัตตะตุ

จงเป็นไปเพื่อการทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ เทอญ

จากรายละเอียดของคำนิยามคำว่า “ทุกข์” ทั้ง ๖ ประการดังกล่าวข้างต้น ผู้ใฝ่ในธรรมทั้งหลายจะเข้าใจอย่างละเอียดและลึกซึ้งถึงความหมายทั้งหมดในวงกว้าง นอกจากนี้ “ทุกข์” ยังเป็นหัวข้อสำคัญที่ต้องนำมาพิจารณาเป็นประจำเพื่อเตือนสติในบทสวดมนต์ข้างบนดังกล่าวนี้ด้วย ประการสำคัญเพื่อไม่ให้เกิดความประมาทในการดำเนินชีวิต แต่ให้รู้อย่างเท่าทันเหตุการณ์ที่เป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่ “สภาวะแห่งทุกข์” ผู้ใฝ่ในธรรมจึงจะสามารถมองเห็นหนทางในการดับทุกข์ด้วยหลักธรรมที่สนับสนุนเกื้อกูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรม “มรรคมงคล ๘” ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียวนั้น คงยังไม่เพียงพอต่อการเป็นพุทธศาสนิกชนอย่างแท้จริง ผู้ใฝ่ในธรรมจะต้องนำแนวคิดของหลักธรรมนั้นมาปฏิบัติจริงในชีวิต เพื่อแสดงถึงความเป็น “พุทธะ” คือ “ผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบาน” อย่างแท้จริงด้วย ไม่จำเป็นที่จะต้องเงินอายุในการแสดงความคิดแห่งพุทธะไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใด ดังกล่าวนี้ คือ แบบอย่างที่ดีของชุมชนชาวพุทธ ซึ่งพุทธบริษัททั้ง ๔ พึงสังวรปฏิบัติเป็นตัวอย่างต่อสังคม อย่างน้อยท่านทั้งหลายก็ได้ทำหน้าที่รักษาพระพุทธศาสนาด้วยจรณะและจริยาที่งดงามอันนำเลื่อมใสศรัทธา

กล่าวโดยสรุป ในการปฏิบัติธรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนานั้น จะเน้นความรู้ความเข้าใจในเรื่อง “ทุกข์” กับ “การทำกรรม” (กฎแห่งกรรม-กัมมัฏฏกตาแห่งตน) โดยกรรมนั้น มุ่งเน้นให้เป็นฝ่ายกุศลกรรมและอานัญชา (รูปมาน ๔ -อรูปมาน ๔) เพื่อเป็นบาทวิถีในวิปัสสนาภูมิ นั่นคือ การเกิดปัญญาเห็นธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง “ยถาภูตญาณทัสสนะ” ด้วยอริยมรรค ได้แก่ อริยสัจ ๔ อริยมรรค ๘ อริยมรรคมงคล ๘ ซึ่งเป็นไปตามหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา” องค์ความรู้ทั้งหมดที่เกิดขึ้น จึงเรียกว่า “จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง” ทั้งหมดมีความเป็นไปเพื่อ “การดับทุกข์” เพื่อความสงบวิเวกแห่งนิพพาน คือ ภาวะที่ปลอดจากกิเลสทั้งหลายและกองทุกข์แล้ว พอกกล่าวถึง “ทุกข์” ให้ถึงผลวิบากแห่งอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นรวมกัน คือ “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” แต่ถ้าเมื่อไหร่กล่าวว่า “ผู้มีโสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา” นั่นคือ หมายถึง ปุถุชนสามัญธรรมดา ยังไม่บรรลุอริยมรรค ยังบาปหนาอยู่ แต่ถ้ากล่าวว่า “ผู้ปราศจากโสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา” นั่นหมายถึง พระอรหันต์เท่านั้น ไม่เป็นอื่นอย่างแน่แน่นอน แล้วท่านทั้งหลายอยากเป็นอะไร ไม่คิดอยากเปลี่ยนภพเปลี่ยนภูมิกันเลยหรืออย่างไร ไม่คิดอยากอยู่ในขมรมอันเป็นภูมิแห่งพระอรหันต์หรืออย่างไร แต่ถ้าเมื่อเกิดปัญญาเห็นธรรมดีแล้ว ยังอยากอยู่ในภูมิแห่งอบายทั้ง ๔ ประการ นั้น ก็ไม่รู้ว่าเข้าใจไปทำไม ทำให้ฟุ้งซ่าน ไปคุยเกทับพวกขบถรับจ้าง พวกโจร คนโกงเขา ทำไม ไม่เกิดประโยชน์ ทำให้เกิดความขัดเคืองใจกันเปล่าๆ ใหลงมือปฏิบัติธรรมเพื่อตนเองคิดว่า อย่าพึ่งไปเป็นห่วงคนอื่นในขั้นนี้ และให้ยึดเรื่องที่ดีจัดการทำความดี หลักการทำความคิด ทางทำความดี ได้แก่ (๑) “ทานมัย บุญกิริยาวัตถุ” คือ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ (๒) “ศีลมัย บุญกิริยาวัตถุ” คือ ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย และ (๓) “ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุ” คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา นั่นคือ ฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา.

